

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. XII, св. 7—10.

БЕОГРАД, 1962.

СА Д Р Ж А Ј

	Страна
1. М. Стевановић: Придевска служба трпног придева од глагола који немају тог облика	201—208
2. Голуб Добрашиновић: Неке језичко-стилске одлике Матавуљеве прозе	209—232
3. А. Пецо: Акценат именица женског рода типа <i>вда, кда</i>	233—245
4. Др Д. Барјактаревић: Слово ј у Србији пре Вука	246—251
5. Олга Банковић-Тодоровић: Белешке о језику и стилу Јакова Игњатовића у роману „Васа Респект“	252—269
6. Берислав М. Николић: Акценат изведених именица у српскохрватском језику	270—279
7. Језичке поуке	280—286
8. Регистар	287

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Одговорни уредник дописник др МИХАИЛО СТЕВАНОВИЋ
Секретар Уређивачког одбора др Берислав М. Николић

Штампа: Издавачка установа „Научно дело“, Београд, Вука Караџића бр. 5.

НЕКЕ ЈЕЗИЧКО-СТИЛСКЕ ОДЛИКЕ МАТАВУЉЕВЕ ПРОЗЕ

Од „филолошког Солона“ Јована Живановића до данас сви опјењивачи Матавуљеве прозе налазили су у њој узоран језик и стил. Ова признања су утолико више за похвалу што он потиче из краја који се не може похвалити лексичком чистотом језика, а не ријетко ни правилношћу облика. Сам Матавуљ каже да је „рођен у мјесту гдје влада западни говор, у коме кипте сами талијанизми“ (IV, 77)¹. На говор његовог завичаја била су од утицаја три чиниоца: чакавштина, која је некад суверено владала у овим крајевима, затим вишевјековна млетачка владавина и, најзад, миграције из динарско-континенталног залеђа: ускоци су на тај начин потискивали старосједјелачку чакавштину подлијежући при том и сами икавштину². Стога се у Шибенику „у исти мах чује талијански језик, српски западни и југозападни говор и чиста чакавштина“, како писац истиче у једној причи³.

И поред чињенице да је Матавуљ важио у учитељској школи (у Арбанасима крај Задра) као необичан познавалац „живога народнога језика, народног духа и обичаја“ (IV, 14), његови рани списи, у односу на данашњи књижевни језик, крцати су непр-

¹ *Биљешке једног њисца*. Сабрана дела Сима Матавуља. Просвета. Београд, 1952—1956. Како ћу се у току даљег излагања често позивати на ово издање, то ћу у самом тексту, између заграда, означавати римским бројем књигу *Сабраних дела*, арапским стране. Ово издање има осам књига, и то: I. *Ускок*; II. *Бакоња фра Брне*; III. *Десет година у Мавријанији и Пријовейке* [из Црне Горе и Боке Которске]; IV. *Биљешке једног њисца*; V. *Пријовейке* [из Далмације]; VI. *Пријовейке* [из Београда]; VII. *Драме, њујойиси и разни сјиси* и VIII. *Писма*.

² „Додуше, и ми ришћани (православни) у Шибенику и по околини говоримо икавски — каже Матавуљ у *Бијелом фрајру из Дубровника* — али сам [као дијете — Г. Д.] увјерен био да је то у старини било наметнуто од насиља кршћанскога!“ (VII, 342).

³ *Котле Иле Х и Илја Вулинов*. [Прва редакција приче *Пошљедњи вишезови*]. — Коло, 1889, бр. 10, стр. 150.

вилностима. Прионуле су му „загребачке кованице и германизми из хрватских удбеника“ — објашњава он ту појаву. „Ми смо говорили далматински (мисли ваљда на језик далматинског залеђа — Загоре), дакле прилично српски — додаје затим Матавуљ — али чим перо у руку да њешто саставимо, одмах су се наметали угледи из удбеника“ (IV, 77). Било да је то у питању или су посриједи дијалекатске одлике његовога краја, тек будући реномирани стилиста био је веома неспретан у својим првим радовима: у њима партиципски деклинира глаголске прилоге (*бијућим се војскам*); узима краћи, старији датив множине (*дусим*) или, као и његови суграђани, употребљава предлог *за* и *без* с инфинитивом (*за моћи се смијати*; *без удијелити му*); неке именице IV врсте мијења по I врсти (*масиџа*), да и не истичемо синтаксичке рогобатности као што су: *не поводећ се нег за незасићном похлејом; ако пећу него поновити* и сл. Пут од оваквих текстова до прозе узорне и беспрекорне у језичком погледу био је, схватљиво, и дуг и напоран, али стално у знаку позитивне еволуције.

Поред Матавуљевих субјективних настојања, од великог утицаја на богаћење пишчевог језичког израза биле су његове животне и територијалне мене. У Крупи, под Велебитом, стекао је — како сам каже — „познавање брђанске фразеологије и обиље синонима“ (IV, 77). Сем народног говора, у поменутом манастиру упознао је и доста црквених израза и ријечи, које ће доцније употребљавати у својим „умотворима“⁴.

Не мање му је с језичке стране користила и Бока, која је и за Вука у погледу фразеологије представљала откровење. Лексичко обиље тога краја привукло је и Матавуљеву пажњу. Марљиво је билежио „необичније ријечи и изреке из уста простога народа по пазарима и сијелима“⁵, што му је „све доцније ваљало у причама из

⁴ Својим знањем језика, обичаја и других особина разних крајева Далмације — истиче Матавуљ у *Биљешкама* — био је од користи руском етнографу Павлу Аполоновичу Ровинском (IV, 71), а такође Валтазару Богшићу у у редиговању *Опшићег имовинског законика за Књажевину Црну Гору* (изабрао га је за то „госпар Балдо“ као „зналца живог језика“ — IV, 269). — Додајмо овом приликом да су године проведене у манастиру оставиле трага у Матавуљевим текстовима (бракосочетаније, благоутробије, воспоминаније, дражајши, жеждневно, качество, мјатеж, опстојатељство, објатије, печалити, посвјашченије, прикљученије, приказаније, разглаголствије, свиданије, скука, смјатеније, совјест и чадо — то су неке од ријечи ове врсте у Матавуљевим списима).

⁵ „Тако је Матавуљ и после радио па и сад ради, и то су једине његове прибелешке“ — истиче и биограф Матавуљев Љубомир Јовановић (Дело, књ. XIX, 486).

тијех крајева, гдје треба да се истакне живи народни говор“ (IV, 78). Овдје је у исто вријеме почео систематски да изучава језик. Послије *Светлог исма*, у Вуковом и Даничићевом преводу, које му је отворило очи да се прави књижевни језик нигдје као такав не говори него да је састављен „од онога што је најбоље у свијема крајевима, од ријечи које су опћенитије и које су ближе староме језику“ (IV, 78), — Матавуљ је проучио граматичке списе Ђура Даничића, Стојана Новаковића и Јована Бошковића. „Након дуге спреме и пошто научих готово наизуст Св. писмо — закључује он ово занимљиво излагање — могао сам разбирати пусте талијанизме, који су прави трескот у приморском говору. Као што сам био фанатичан гимнастичар, тако постадох језични пуриста“ (IV, 78). Задржао сам се више на овоме питању зато што је боравак у Херцег-Новом од великог, да не кажем од пресудног, значаја за језичко усавршавање С. Матавуља. У овом малом приморском граду, настањеном брђанским, углавном херцеговачким живљем настали су први и снажни импулси у његовом интересовању за ово необично важно средство књижевног стварања.

И доцније на Цетињу, прије свега у кафанама „Локанди“ или „Гоњој пјаци“, међу извршним козерима црногорским — а та се особина цијени у овом крају безмало као и јунаштво —, Матавуљ ће такође имати прилике да употпуни свој лексички и фразеолошки фонд. Сам признаје да је од цетињског „буфона“ Стева Видковића примио „силне пословице, необичније црногорске ријечи и изреке, старинска племенска предања, шале, пошалице, поруге, итд.“, које је доцније „разасуо у приче из црногорског живота“ (IV, 96—97). Многе Матавуљеве ријечи и изрази, свјежи и недољно искоришћени у нашем књижевном језику, поријеклом су из ових крајева. Штавише, ни онда кад је то било потребно, у говору лица из његовог заичаја на примјер, писац се неће ослободити лексике и облика овога подручја⁶. А црногорске ријечи *занаго*, *нечесов* и *жље*, особито везник *е*, налазимо и у каснијим његовим текстовима. Процес Матавуљевог језичког формирања углавном је и довршен на Цетињу. До преласка у Србију он је тако рећи сасвим уобличио лексичко-синтаксичку физиономију свога дјела. У Београду пак, скоро у току двије деценије, неће

⁶ Уп. Ante Šupuk: *Mataavljev jezik u šibenskim pripovijetkama*. — *Zadarska revija*, 1961, бр. 1.

успјети да ефикасно овлада савременијим градским изразом српске престонице. У београдским причама остаће он „извањад“, граматички пристојан, додуше, али без оне језичке сочности, без оне лаке и сигурне реченице из црногорских и приморских приповиједака⁷.

Као, видјели смо, и у Херцег-Новом, Матавуљ је и у Црној Гори наставио да приљежно проучава језик. У томе је, штавише, пошао још даље: почео је да објављује и неке језичке чланке. Знамо, наиме, да је читајући V свеску *Rječnika Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* биљежио примјере у којима је употребљен глагол *чинити*. Пошто је ове испице допунио својим непосредним опаскама, објавио је то под насловом *Тријебимо кукол из њенице* (VII, 432—438). Идеја овога написа је — то уосталом и наслов његов показује — у осуди талијанизма у нашем језику, конкретно неправилних спрегова с глаголом *чинити*. „Тријебимо талијанско „фаре“, то безобразно Талијанче, које је досадно и својој родбини, јер се свакога часа уплиће међу њу и управо царује међу њима! Па као да томе силеџији није доста што по вољи таламари у своме мекушноме народу, но се доскитало међу нас, те ето ниче где га нијесу сијали и сједи где му мјеста није! А да би се лакше угњездио, преодјео се, ето, у наше рухо“ — закључује Матавуљ (VII, 437). Аутор је на крају чланка обећао (али није и остварио) да ће и убудуће прикупљати талијанизме у народном говору и књижевности, и истрести их „по дну Народнога листа“.

У другом чланку *Враћајмо народне ријечи на своје мјесто* (VII, 441—444) Матавуљ је, полазећи од позива Јована Бошковића да се из језика истискују непотребне „туђице“, устао против тринаестак наводно „туђих и покваренијех ријечи“ укоријењених у црногорском говору (*барјакшар, байшљон, бригадир, великосудија, зрб, десечар, десечарица, командир, официр, њравителство, ситишинаш, убиситво и фронш*). Предлагао је — не увијек најсрећније — и замјену за наведене ријечи.

Трећи и најинтересантнији чланак ове врсте штампао је у Београду под насловом *Око млека*. У њему је, на основу лексичке грађе из Црне Горе углавном, дао објашњење извјесног броја

⁷ М. Савић прича да му је Матавуљ не једаред говорио да се „сасвим друкчије морају груписати речи и мисли при писању с јужним говором, а сасвим друкчије при писању с источним или западним говором“ (*О књижевном раду Симе Матавуља*. — Браство, Београд, 1925, књ. XIX, 273).

појмова у вези с млијеком и судовима што се око млијека употребљавају: шест ријечи којих нема у Вуковом рјечнику (*жешћвица, завјес, рошан, шијешњак, цијели сир, цијела варевина*) и седам ријечи које код Вука имају друкчије значење него у Црној Гори и Далмацији (*буза, горужда, кућлача, замлаз, џовлака, урда*).

Ови су чланци значајни не толико по својој стварној вриједности, колико због тога што откривају пишчева интересовања, која су, очевидно, ишла даље од његових свакидашњих литерарних потреба и постала у неку руку његова пасија. „Знате — писаће Матавуљ 1897. г. Пери Ђорђевићу — како волим о оваквим [језичким — Г. Д.] стварима ћаскати“ (VIII, 425). И одиста, у спису *Десет година у Мавријанији* износи он занимљива лингвистичка резонувања с пријатељима са Цетиња Илијом Беаром и Божом Новаковићем. „Све човека стигне што иде за њим у потеру — говори Матавуљ Божу Новаковићу. — Чудан ли је наш језик! Стигло га, вели се, пиће; стигао га умор; стигле га клетве; стижу нас године и ко зна шта још! Јеси ли кадгод о томе размишљао, Жожо? И јеси ли кад истраживао зашто имамо често по две речи за исту ствар? Ето, дажд и киша. По Мавританији [Црној Гори], у Луговнику [Дубровнику], по нашим острвима каже се „дажд“, али по већини левкадских земаља говори се „киша“. „Дажд“ је реч старинска и лепа је — некако су пуна уста кад је изговориш. Али јој то не помаже, умреће. Зашто неке речи умиру? Ако помислиш „од старости“, онда се одмах сетиш њених вршњакиња, њих на тисуће, које су живе и здраве и младолике. Дакле, биће нешто друго, него да и речи имају своју судбину — разболе се па сврше! Можеш ли замислити што здравије по изгледу од „дажд“? Па онда настаје питање: зашто наследнице помрлих старица већином нити су им род, ни помози бог! Ето „дажд“ и „киша“ које немају никакве сличности! Шта ти мислиш о томе?...“ (III, 89—90).

На другом мјесту Матавуљ оштроумно размишља о историјској условљености етимологије ријечи *лукав* и *добар* у Црној Гори. У својеврсним приликама, у којима је живио овај ратнички народ, прва ријеч добила је позитивни смисао; друга пак, у складу с потребама самоопстанка, добила је значење храбар⁸. У необјав-

⁸ Дело, 1899, књ. XXII, 377.

љеном тексту наведеног алегоричног списа *Десет година у Мавританији* аутор објашњава значење ријечи *доминка* [биљарда]. „Каква је судбина неких речи! — узвикује писац том приликом. — Реч *доминка* означава у Мавританији „двор“⁹.

Све ово показује да се Матавуљ није само интересовао за правописну и лексичку страну језика: ишао је и даље — у његову „филозофију“, посматрао ријечи у њиховом историјском развоју, у њиховој зависности од околности итд.

О Матавуљевој занимању за језичка и друга питања говоре још неке чињенице: он се 1889. г. захваљује брату на збирци скупљених надимака¹⁰; а у заоставштини његовој остао је и један списак ријетких и чудних презимена¹¹; с Миланом Савићем дискутује о употреби везника *вошићо*, закључујући да се може користити само у темпоралном смислу¹², а 1892. г. обавјештава Јована Грчића да је усвојио „Будманов начин писања за адвербијалне речи (*смесџа, додуше, најжалосџи, можебиџи, богзна* итд. итд.)“ (VIII, 164) захтијевајући од њега да подно приче *Нови свијет у сџаром Розојеку* дода у вези с тим „парче напомене“ како не би ко помислио да су то „пишчеве или штампарске грешке“¹³. (У наставку препоручује Грчићу да и он у свом листу заведе састављено писање наведених и сличних прилошких ријечи, јер „напредном Стражилову доликовало би да и у том предњачи“). Познато је, најзад, на жалост само као факт без ближег одређивања става, да је Матавуљ узео учешћа у дискусији поводом предлога Љубомира Недића о правопису и интерпункцији поднесеног 8. априла 1894. г. на састанку Књижевничко-уметничке заједнице¹⁴. Ако је Ма-

⁹ Г. Добрашчиновић: *Два нештампана одјелка из Матавуљевог списа „Десет година у Мавританији“*. — Стварање, 1961, бр. 3, 295—301.

¹⁰ „Велика ти хвала (и то без шале) на ономе меморандуму, особито на збирци надимака пишбеничких — истиче Матавуљ. — Мени ће то валивати. Препоручујем ти најтоплије да ми купиш *надимке* свакојаке мушке и женске приморске и *влашке* (са станова и села, — ти си у прилици)“ (VIII, 60).

¹¹ Рукописни одсек Матице српске, М. 10914. Рукопис је туђ; само наслов *Презимена (реџка и чудна)* и неки домети писани су Матавуљевој руком.

¹² По усменом саопштењу пок. Анице Савић-Ребац, ћерке најбољег Матавуљевог пријатеља Милана Савића. (У истом смислу писаће о томе касније и Тома Маретић у I књизи *Нашег језика*, 1933, св. 6, 166—168).

¹³ Не знајући да је Матавуљ усвојио Будманијев начин писања адвербијалних ријечи, Александар Писаревић је то приписао пишчевом непознавању правописа (Стражилово, 1893, бр. 20, 319).

¹⁴ Ред, Београд, 1894, бр. 40, [3].

тавуљ аутор једне биљешке у Малим новинама, на шта упућују извјесне индиције¹⁵, онда би се могло претпоставити да је одобравао Недићеве концепције о правопису.

Од посебног је значаја Матавуљев рад на скупљању лексичко-фолклорне грађе за Лексикографски одсек Академије наука. Од иницијатора овог Одсека, Стојана Новаковића, свог претпостављеног министра иначе, Матавуљ је добио шестомјесечно одсуство и 300 дин. у злату за овај посао (VIII, 414—415). У јесен 1896. г. пошао је у Далмацију. Ишао је ради овог у Книн и Голубић (VIII, 428), а намјеравао је да обиђе и Буковицу (VIII, 428), Сињску крајину, манастир Драговић (VIII, 425), Врлику (VIII, 429) и Каштела (VIII, 16). Обраћао се за помоћ и једном свом земљаку, учитељу Младену Шарићу¹⁶. О природи тог посла дознајемо најбоље из једног Матавуљевог писма Милану Савићу. „Ја радим — пише му он — многе ствари наизменице. Описујем Далмацију, купим речи, пословице, надимке и чудна презимена, исправљам оно што је Вук погрешно забележио по Далмацији и пишем велику приповетку за *Летопис*“ (VIII, 274). По свој прилици, тон овом раду давао је Пера Ђорђевић, потпредседник Лексикографског одсека. С Љубомиром Стојановићем припремао је он у то вријеме државно издање Вуковог *Рјечника*. Стога је зацијело и тражио од Матавуља да биљежи „речи којих у Вука нема и оне које имају друго какво значење, и оне којима је Вук погрешно забележио значење“ (VIII, 125), на шта му је Матавуљ одговорио да све то одавно и с вољом ради.

Из њихове преписке видимо да је Матавуљ имао веома развијено лексичко осјећање. Његово објашњење ријечи *йрѣдйишии*, на примјер, представља читаву малу расправу (VIII, 422). Он такође даје значење ријечи *йрорачиши се* (VIII, 424), *рибарина* (VIII, 428), *йроћохайи* (VIII, 422), *крижалина* (VIII, 429); обиљежава акценте ријечи *йридржайи*, *йовоњайи*, *йрејтерейишии* (VIII,

¹⁵ *Ойворена белезница* (Мале новине, Београд, 1894, бр. 327). Неке чињенице говоре да је поменути напис Матавуљев (његов договор с уредником Малих новина Пером Тодоровићем о вођењу рубрике *Мој рабон*, потпис Ш[Шиме] и, најзад, објашњење уредништва да писац *Ойворене белезнице* не воли политику и нема за њу дара, да је угледан књижевник српски и у цијелом Српству познат родољуб наш). (В. о томе опширније: Г. Д.: *Матавуљ и Пера Тодоровић*. — Стварање, Цетиње, 1957, бр. 5, 423—425).

¹⁶ Писмо Младена Шарића, учитеља, од 1. XI 1897. (Музеј Срба у Хрватској).

427—428), *ѿрубља* (VIII, 430) итд. Колико је Ђорђевић цијенио Матавуља као лексикографа, показује чињеница да му се и у Београду обраћао поводом ријечи *оѿориѿио*, *мрзовољац*, *Моринь*, *Ловрећ* (VIII, 431—432). У *Предговору* државног издања Вуковог *Рјечника* и јавно му се захвалио¹⁷.

Иако је Матавуљ писао Пери Ђорђевићу да ће му сву „купљачину (а има је већ пообилато) предати“ кад дође (VII, 428), иако и Љубомир Јовановић помиње „Матавуљеве језичке забиљешке у којима он има красну збирку за лексикографски одсек наше академије“¹⁸, о њој немамо никаквих поузданијих података. Нити је регистрована међу грађом Лексикографског одсека, нити је Матавуљ игдје доцније помиње. Остаје нам само да нагађамо: да ли је остала код Пере Ђорђевића, или је Матавуљ, можда у жељи да је употпуни, није ни предао Академији¹⁹.

Ваља на крају истаћи да се Матавуљ интересовао и за легенде и обичаје из источне Србије. Још прије одласка у Далмацију добио је из Кучева опис обичаја краљице. Послао му га је др Бура Кустудић. Љекарски опречно и занимљиво говори он о дјевојкама које том приликом падају у дубок занос.

Послије повратка из Далмације примио је Матавуљ од Ристе Стевановића, учитеља из Враћа, легенду о градњи стубалске цркве и о пећинама у долини ријеке Лепенице. Тешко је данас утврдити за шта је то Матавуљу било потребно. У његовом приповједачком дјелу нема трагова о искоришћавању ових података. Можда је и то прибирао за Академију. У сваком случају ни ови детаљи нису без значаја и вриједности: они показују да је фолкорно стваралаштво привлачило и овог веома трезвеног и образованог писца, и то још крајем деведесетих година прошлога вијека.

¹⁷ „За објашњење неких народних речи из Далмације и Црне Горе хвала припада гг. *Сими Матавуљу*, књижевнику и *Љ. Јовановићу*, професору и члану Одбора за издавање Вукових списа“ — истичу редактори *Српског рјечника* (Вук Стеф. Караѿић: *Српски рјечник* [. . .] Треће (државно) издање, исправљено и умножено. У Београду 1898, стр. XXVIII).

¹⁸ Љ. Јовановић: *Симо Матавуљ*. — Дело, књ. XIX, 213.

¹⁹ По казивању дра Берислава Николића Матавуљева грађа уклопљена је у лексичку грађу за Академијин Речник.

* * *

И у прерађивању својих приповједачких радова — а ниједан наш писац није у томе био ревностан као он — Матавуљ је најчешће и највише ишао за стилско-језичким поправкама. Поред настојања да уједначи тон свога текста, што се огледало у одстрањивању екскламација, аугментатива и епитета, који дају изразу субјективно-интимне акценте (*јадна* Била итд.), Матавуљ одбацује вулгаризме, плеоназме, а особито не свима схватљиве локализме, архаизме и варваризме. Из неколико примјера видјећемо то с потребном увјерљивошћу. Тако он замјењује *благујте* са *вечерајте*; *слекнујте* са *одмахнути*; *омзег* са *ватраљ*; *мандраћ* са *пристанић*; *ћерезубање* са *смјјете*; *мука* са *кукурузно брашно*; *иозоријте се* са *понијети се*; *замучијте* са *замиритати*; *иовједи* са *исприча*; *ћуки* са *повједи*; *облијеколијте* са *окупити*; *црвљар* са *обућар*; *лијес* са *мртавац*; *ијрсии* са *свршити*; *кајац* са *кадар*; *чијец* са *штиоц*; *шудар* са *убрус*; *ијелии* са *особито*; *дажд* са *киша*; *ијкиво* са *ткање*; *с двора* са *споља*; *ијудалина* са *устварица*; *свргао с ијамеи* са *полудио*; *ијоробљена* са *похарана*; *замрчак* са *сумрачак*; *брешииња* са *псује*; *вршина* са *теме*; *дим* са *кућа*; *исиињ* са *бука*; *крај* са *копно*; *одаија* са *слуга*; *ошокендао* са *пијан*; *ијоднос* са *послужавник*; *ијрвина* са *први пут*; *скојоси* са *снага*; *ијерајило* са *вјетар*; *ишиица* са *даска*; *сјојаињица* са *жена*; *комад* са *доста*; *мимо браћу* са *врло*; *наслак* са *лагано*; *нема до* са *има само*; *чујао* са *слушао* итд. Наравно, у духу свог чистунства узима ријеч наговештај мј. *алузија*; прегалаштво мј. *енергија*; стекоше се мј. *сконценђифоваше се*; зреник мј. *хоризонђ*; потчасници мј. *ијодофицири* и сл. (Интересантно је да умјесто ријечи *зайроси*, *здраница*, *мираз*, *смирај*, *сјаваћа соба*, *услов*, да не набрајамо даље, употребљава ријечи *прстенује*, *напитнија*, *прђија*, *запад*, *ложница*, *погодба*.)

Матавуљева лексичка пасија огледа се и у једној, не много упадљивој и запаженој појави. Он, наиме, у више махова, у тексту или подно њега, објашњава извјесне ријечи. Некад то чини да би њихов смисао приближио читаоцу као што је случај с ријечима: *Блајто* (VII, 125—126 — то је читава расправица), *ијиенђиња* — шешир (VII, 160), *крај* — копно (VII, 317), *филадельфија* (VI, 370), *ноштиромо* (V, 596), израз *фршиак из Мунђиње* (V, 596), *сјтранац* и *фурешђи*²⁰, *видио* — привидјело ми се (VII, 135), *замирђиђиђи* (V,

²⁰ Правник, 1893, књ. III, св. 5, 303.

571), *џарун*, *лајтинско једро*, „*шишифрић*“ и „*џијејайи*“ (за лађу)²¹. Гдјекад резонује о значењу, нпр. у вези с ријечи *џлес* (VII, 227). Каткад упућује на Вуков *Рјечник* као за ријеч *сок* (V, 489) и *здухач* (V, 584), а кадшто пак истиче ријечи недовољно искоришћене у књижевном говору: *насова* — план (VII, 509), *зайодина*²² итд., зацијело с намјером да их препоручи нашој књижевној пракси.

* * *

Неколико средина у којима је боравио, радознао и пријемчив дух и добро памћење омогућили су Матавуљу да у завидној мјери обогати свој лексички фонд. Ма колико био непотпун и превазиђен садашњим лексиколошким резултатима (рачуна се да наш данашњи језик има око 400.000 ријечи), Вуков *Рјечник* постао је у извјесном смислу мјерна јединица, поготово у питању народне фразеологије. То је и Матавуљу била приручна књига. Он се често на њу позива. По Далмацији, видјели смо, допуњава или поправља у којечему ову збирку од 47.000 ријечи. Покушао сам стога, као што је то у своје вријеме чинио Светислав Вуловић с речником Бранка Радичевића, да утврдим колико је код Матавуља ријечи којих нема код Вука или бар не у таквом значењу или облику. По овлашном испитивању мојем тај број се пење до пет стотина²³.

Има код Матавуља и турцизама, упознатих свакако у Црној Гори или Србији, као што су: *арум*, *аскер*, *буђурум*, *буђун*, *вакаш*, *делибаша*, *забиш*, *зайишја*, *зеру*, *кајел*, *низам* и сл. Из већ истакнутих разлога у његовом говору јавља се и велики број талијанизма (*баулић*, *биркешиа*, *бунчела*, *дураиш*, *замиришайи*, *кашифрадина*, *мањисџира*, *маиушџин*, *џедишайи*, *џонисџира*, *џрешур*, *реферџоријо*, *џавулин*, *џкадјайи*, *џкаџулаиш*, *џкарџела*, *џкришорије*, *џишџаљ*, *џишџола* и др.). Матавуљева лексика обилује, најзад, и

²¹ *На води* од Ги де Мопасана. — Јавор, 1893, бр. 3, 81; бр. 4 и 5, 123.

²² Стражилово, Нови Сад, 1887, бр. 1,1. Испод текста Матавуљ је напоменуо: Заподина, запад, тераса. Нема у Вукову *Рјечнику*. М. — На ово објашњење позвао се Јован Грчић у приказу IX годишта Јагићевог Архива истичући да „ми имамо лепу српску реч *зайодина* и *зайод* за *џераса*“ (Стражилово, 1887, бр. 6, 95—96). Матавуљ је међутим убрзо оповргао то значење указујући да је тако објаснио у хитњи (VIII, 142).

²³ Приликом познанства с Матавуљем на Цетињу Лаза Костић му је рекао да у *Милошу од Поцерја* „има доста ријечи којих нема у Вука“ (IV, 238), те је тражио објашњења за њих.

шањник мј. тунел; *шачне* мј. егзактне (науке); *умље* мј. интелигенција; *ишћий од кише* мј. кишобран, итд.

Матавуљ ипак, упркос овом пуританству, није био сапет ни догматичан. У њему је примјетнија творачка динамичност ствараоца, него статичност законодавца. Стога у његовим текстовима налазимо и кованице. За неке од њих можемо с доста разлога претпоставити да су настале под његовим пером. Нпр. *богойсовка*; *васийшиник*; *громозвучно*; *голоробраси*; *говорнија*; *домииљач*; *жељезник* (жељезнички пут); *каванар*; *кайушлија*; *кезидруг*; *корјеници* (кућићи); *костиломљење*; *коилокри*; *милелачији*; *небесници* (свечи небесни); *ноћник* (који живи ноћу); *ошег* (вео); *йрвача*; *раздесији* (супротно од удесити); *разувера*; *својеверка*; *слог* (стил); *срчаница* (срж); *йвор* (дјело); *селякиња*; *йроновати* (владати); *угосишишељ* (код кога је неко у гостима); *ускогаћа*, *усуда* (пресуда); *чивишар* (зеленаш).

Одударни став његов према језичком „цепидлачењу“ ће огледа се само у овоме. У писму Милану Савићу изријеком и антагонистично помиње „филолошке пундравце“ (VIII, 197). Најзад, он се не држи увијек ни канонизованих граматичких норми, узима не ријетко (и не вазда с оправдањем) облике за које се ни у његово вријеме није могло вјеровати да ће бити прихваћени.

Ако му је наш савремени правопис дао за право што је речцу *иако* писао састављено (на томе му је Богдан Поповић замјерао у својим предавањима²⁵), — у извјесним ријечима Матавуљ се развишао с тенденцијом лексичког нормирања бар што се тиче средине у којој је живио. Он је претежно говорио *невјеровно* мј. невјероватно, *йриказати се* (или казати један другом имена) мј. представити се; *сијијена* (ређе дувар) мј. зид; *умјејни* (или вјештачки) мј. умјетнички; *ишаг* мј. цеп итд.

Од ф о н е т с к и х појава које запажамо у Матавуљевом тексту ваљало би истаћи уметање *ј* испред *е* у ријечи европски; губљење *в* у глаголу *обеселији се*, а такође зубних сугласника *ш* и *д* испред суфикса *-сйво*, *-сйвен* (проклетство, сујство, господство, итд.).

Од појава м о р ф о л о ш к е природе треба указати на палатализацију у дативу личних именица (*Зорци*) као и у множини

²⁵ Богдан Поповић: *Из теорије књижевности*. По предавањима Г. Богдана Поповића, редовног професора универзитета. Београд, 1910, на стр. 88.

придјева *безбрк* — *безбрки*. Ову особину писац је, вјероватно, преузео из црногорског говора.

Код Матавуља, као и у његовом завичајном говору, опажамо тенденцију скраћивања множине код неких именица. Нпр.: *длани*, *лакџи*, *случаји*, *шијази* и сл.

Деминутиви *врайшаоца*, *младићак*, *одморак*, *йрозорак*, *йаванац*, итд. представљају дијалекатску особину пишчевог краја. (Подсјетимо се да је ова појава развијена и код наших чакаваца.)

Извјесне именице женског рода Матавуљ употребљава у мушком роду (*ниш*, *йојав*, *раскош*, *сјен*, *чар*; *јакџи*, *масџионик*, *йреградак*) и обратно, неке именице мушког и средњег рода код њега су женског рода (*бедра*, *бездана*, *билеџа*, *жеџа*, *качкеџа*, *меза* мј. мезе итд.).

Поменимо најзад и облике: *зрње* (мј. зрневље); *дрвад* (мј. дрвета); *дрварија* (мј. дрвенарија); *ноздре* (мј. ноздрве); *овчевина* (мј. овчетина); *оргуља* (мј. оргуље); *осјећај* (у смислу психолошке категорије осјећања); *йкиво* (у значењу тканина, ткање).

Од осталих појава није сувишно да издвојимо следеће: *йомрчање* мјесеца (мј. помрачење); *йраџилица* (мј. пратиља); *бакрени* (мј. бакарни); *вела* (мј. велика); *временџа* (мј. времешна); *давни* (мј. давнашњи); *димова* (мј. димна); *жџиџи* (мј. житарски); *зимџи* (мј. зимски); *јесенски* (мј. јесењи); *јуџреџи* (поред облика јутарџи); *киџив* (мј. кишан или кишовит); *кукурузово* (мј. кукурузно [брашно]); *куџвни* (мј. кућни); *меџаличка* (мј. метална); *муџева* (мј. мужевљева)²⁶; *ошџроџа* (мј. општрина); *йравослављачко* (мј. православно); *различан* (мј. различит); *самоџивско* (мј. саможиво); *синовље* (лице); *сламени* (мј. сламни); *сџолски* (мј. столни); *сунчан* (мј. сунчев); *йеџачко* (поред *йеџаџно*). Он употребљава и суперлативе *најгорџи* и *најџрџи*.

За глаголске рјечи од интереса је навести следеће: инфинитивне облике *наумљаџи*, *обуџимљаџи*, *йојављаџи*; затим *бленуџи* (у значењу свршеног глагола); *йакџиџи се* (мј. такмичити се); презентски облик *вельу*; промјену глагола *заврџаваџи*, *објаџиџаваџи*, *оглаџаваџи* — *заврџује*, *објаџиџује*, *оглаџује*, по IV умјесто по VI врсти; треће лице множине презента од глагола *давати* — *давају* (мј. дају); од почети — *йочму* (мј. почну — особина шибен-

²⁶ Уп. Б. Милановић: *О йосесивним йридеџима на -овљев -евљев*. Наш језик, НС XI, св. 3—4, 81—89.

ског говора); аорист *бје* (од глагола бити), *изидох* (од изићи), *обреше* (мј. обретоше од обрести); *сиа* (мј. стаде од стати); имперфект *бјаху* (мј. бијаху), *имаху* (мј. имађаху), *немаху* (мј. немађаху), *ћаше*, *шћаше* (од хтјети), *хоишијући* (мј. хотећи).

Занимљиви су и облици *напријед* (у смислу унапријед); *јолак* (пола) и *скрози*; именица *ошироконђа* у придјевском значењу; *несмислен* (бесмислен), а такође *мислен*; *мрчано* (лице); *шразба*.

Од синтаксичких појава запажамо да Матавуљ употребљава речцу *ради* и у узрочном значењу; речцу *ишк* без предлога *до*; да у социјативном инструменталу изоставља, не ријетко, предлог *с* (*изразом* неповјерења, рече *изразом* разјареног булдога, венчати се *киме*, *намјером*, стиснутим *јесницама*, каквим је *јод-смијехом*, *свијећом* за њим итд.)²⁷.

У вези с глаголима занимљиво је истаћи још двије појаве, и то употребу повратне замјенице *се* уз глаголе *задрхтати се*, *закаснити се*, *јојмити се*, *силазити се*, *сићи се*, *уздахнути се* и реакцију која није у духу данашњих граматичких норми: *завиривати обућу* (мј. у обућу), *завидјети мајсторски ударац* (мј. на ударцу), *одјевен* [...] *хаљинама* (мј. у хаљине), *прешјеривати љубазности* (мј. у љубазности), *разговарати људе* (мј. с људима — оvdје је, додуше, дато „епско“ значење поменутог глагола), *судити шта* (мј. о чему).

* * *

Матавуљ, наравно, није гледао на језик очима језикословца: у њему је прије свега видио један од веома значајних инструмената писане умјетности, који у рукама znalца пружа широке изражајне могућности. И, збиља, он се спретно користио језиком, дјелимично наклањујући њиме и одсуство психолошких анализа у своме тексту. Стога дијалог као веома економичан и ефикасан чинилац за психолошку, сталешку, професионалну и националну карактеризацију има посебан значај у Матавуљевој умјетничкој прози. Мајстор дијалога, он је с неколико ријечи веома погођено дао личност, оцртавши с успјехом њен психолошки кроки. Однорођеност далматинског чиновништва изврсно је изражена у судијиним ријечима: „Ја вама каже: Далмација има педешет иљад ајдук! Ту

²⁷ В.: А. Пецо: *Социјатив без њредлога с*. — Наш језик, НС VIII, св. 5—6, 175—183.

нима римедијо (лијека) него вишала, вишала и вишала“ (II, 112); примитивизам и промућурност сељачка огледају се у Букаревој реплици „Ја? Је ли? Ја, оче, да ми даш опанке, и кошуљу да ми даш, а новца ко вељу, колико ти видиш, колико замирирам“ (II, 78). Док из првог дијалога видимо језички отуђеног чиновника (и по изговору и по лексици), док из његових ријечи осјећамо подигнут тон, наређивачки и нетрпељив према народу, — дотле Букарев одговор одаје, што би рекао писац, нејакост мишљења (у овоме случају притворну) и развијени сељачки смисао за конкретност. Оваквих примјера има доста у обимном Матавуљевом дјелу. Познато је, такође, колико Матавуљ даје до узречице као начина за индивидуализацију личности. У ријечима „ко, је л’ ја“ или „ја ко вељу“ са успјехом је оличена тобожња малоумност Букарева (*Бакоња фра Брне*); у интонацији „та-а-ко“ — душевна празнина старог фра Брне (исто дјело); у речци „ба“ — отуђеност дра Паола (*Др Паоло*); у безазленој псовци „триста му ништа“ доброћудност старог Пилипа Врлете (*Ускрс Пилипа Врлеше*); у мудријашким ријечима „треба имати мрвицу филозофије“ претенциозно самољубље шјора Маркета (*Мрвица филозофије*) итд. Све то, наравно, долази више до изражаја у контексту.

Оваквих примјера има безброј у Матавуљевом дјелу („абокат“ из *Преображења*, један од многих неуких и недоуких паланачких надриадвоката говори „алабандала“; Чагљина, сељак искрај манастира, који настоји да изгледа „учен“ као фратри, завршава своје смушене и китњасте здравице са „алвундандара“ итд.).

Матавуљ се користи веома радо и пејоративима, који, одражавајући успјело народни дух, бацају уједно и свијетло на психолошко расположење личности (нпр. *губави Кењо, кривореја* Цонтрона [*Бакоња фра Брне*]) итд. Најзад, понарођеним изговором појединих ријечи или гласова — у томе уосталом није ни први ни једини међу нашим писцима — Матавуљ врло ефектно карактерише сталешку припадност личности (*лейораш* тј. рапорт, *вра мј. фра*, светог *дука* и сл.).

Не ријетко, особито у *Бакоњи фра Брни*, Матавуљ приповиједа кроз утиске личности о којој је ријеч, слика стварност њеним појмовима. Тиме нам у исти мах објашњава и унутрашњи живот дотичне личности (случај с Бакоњом на путу из села у манастир, затим приче *Гоба Мара, Преображење* итд.).

О тананом и изоштреном језичком осјећању Матавуљевом свједочи још један податак. Кад му је, наиме, Вељко Радојевић послао свој први „белетристички рад“ на мишљење, Матавуљ му је између осталог одговорио: „У дијалозима ће сељаци говоре, избаци сваку сковану (књижевну) ријеч, као *изгледаш ми мјесто чиниш ми се*, итд.“ (VIII, 385).

Иако Матавуљева нарација није без извјесне епске спорости и на махове без непотребне језичке локализације, његов израз је по својој структури модернији од текстова многих наших њему савремених писаца. Ритмика му је бржа, реченица краћа, у многим ослобођена „народничења“ толико присутног код извјесних наших књижевника. Ипак, народни говор је оставио упечатљив траг и на Матавуљевом приповиједању. То се огледа не само у обилатој фразеологији, штавише и у оној провинцијалној, која је „на индексу“ чистунске стилистике. У његовој прози има доста уобичајених народских израза као што су: *а то, били дома, бићи њроси* (од нечега), *болеси њргла на се, висока за човека, вјером обрнуо* (или промијенио), *вољу за невољу, док су младићима, доћи до руку, за колико би ударио дланом о длан, за њили (или њињи) час, за њријовијести, из свега мозга, изнесе ногу, изађе на јаву, имаћи њија с ким, јад на Французе, јадна њи сам!, једнако на ојазу, кад али, мучи се њешкије мука, на гласу, на души (имати кога), на један мах, на њочек, на њрездан, на њрејџе, на снагу сѡали, не беше далеко кућом, немаде куд ни камо, не њоѡрзати на суд, не ѡушиѡати из ока (кога), не чинићи се вјешѡи, ни ѡавоља, ни нанесе, није без неке, није већ могао живоѡом, није друге, није ѡоѡребе, од ѡе руке, она ѡо толико, оѡидоше у размѡи, оѡѡравити шалу, очи му се најунѡше суза, очисѡи сѡоје (оде), ѡо души, ѡонесен за ким, ѡреко зуба, ѡромијени огњѡиѡем (или свејѡом), ѡун блага божјег, ѡуѡи ѡод ноге, ѡуче сваком бруком, с руке, самосам, све на длаку, својега вијека, свраѡиѡи очи, ѡаћи се душе, у ѡоѡоњу, ухваѡио рачун, ѡѡанѡијела, ѡѡо но ријек* итд.

Ови примјери, ни изблиза потпуни, показују извор Матавуљеве нарације. У народу и у народном животу налазио је и мотиве и изражајна средства. Наравно, није он на томе остао: свој израз је култивисао богатом лектиром. Учио се, дакле, књижевној вештини и код народних приповијдача и код познатих умјетника писане ријечи.

Матавуљ је, по моме мишљењу, задовољио оба захтјева која је Љубомир Недић тражио од „српског стила“²⁸; очувао је национални карактер у својој прози, а да при том није застранио у тзв. „народничење“, на чему ће и Марко Цар и Данило Живаљевић приговорити нашој сеоској приповијести²⁹.

Једном приликом Матавуљ је рекао да воли приповиједање просто, „без натезања и мудровања“ (VIII, 204—205). Тако управо и он сам прича, — не трчећи за ефектима, не кокетирајући с публиком. Рационалан дух, он се клони и емотивности. Његов текст је, према томе, сиромашан у троцима и осталим стилским средствима. И оно што их има, узето је углавном из народног говора. Такав је случај с метафорама: *гобеласи* (трбух), *замлијечии очима*, *исиредена* (у значењу мршава), *млазнуи* (светлост), *йукла йучина равнице*, *срчаник*, *йрбуишна гобела* (стомак) итд. Из свакидашњег говора су вјероватно и на изглед књишка фигура *лиња зима*; еуфемистички изрази: *измјерии ребра* (избити, истући), *йоменуи мајку* (опсовати); устаљени облици: *лећи логом*, *го наг*, *чудом зачудии* итд. Насупрот оскудности осталих фигура једино су поређења обилније расута у Матавуљевом дјелу, али су и она народски клишетирана. Фигуре, у првом реду компарације, веома су значајне и карактеристичне за духовни профил једног писца. Оне откривају природу његових асоцијација, интензитет његове инвенције, једном ријечју у многим освјетљавају његов унутрашњи живот. Код Матавуља — поређења су махом уобичајени народски изрази, што с једне стране указује на пишчеву приврженост народном животу и стваралаштву, а с друге стране истиче скућеност у асоцирању, тј. оскудицу маште. У то ће нас са свом очигледношћу увјерити следећи примјери: *бијела као снијег*, *блеји као брав*, *блијед као крпа* (или *као смрћ*), *весео као да је из йамнице изашао*, *висок за човјека*, *враи* као у *мазге*, *гложуху се као жуи мрави*, *голо као йрс*, *дрхи* као *йиле у шаци* (или *задрхи* као *йруи*, *цейи* као *йруи*), *жуи* као *восак*, *здрав као дрен*, *зуби као у вучице*, *јом је као вук*, *као гром из ведра неба*, *као громом ошинуи*, *као гуске у маглу*, *као да из бадња говори*, *као овца на со*, *као йси из вежња*, *као укован* (стати), *као уље на ваиру*, *као вишез*

²⁸ Др Љубомир Недић: *Српски стил*. — Српски преглед, 1895, бр. 3, 7.

²⁹ Марко Цар: *Фразерство у језику*. — Коло, 1901, бр. 10, 610. Језичком локализму наших писаца замјерао је и Данило Живаљевић.

дине која је умногоме примила овај говор, — он, схватљиво, није могао ни посједовати сигурније осјећање за ијекавштину³¹. Ако није био начисто са рефлексима гласа ђ иза сугласника р³², па је писао *брјегови*, *гријешка*, *гријехоџа*, *ѣриврјед*, *ѣриједмеѣ*, *ѣријелом*, *ѣријенос*, *ѣријейис*, *ѣријесједник*, *увријед*, и сл. — тешко би се могли оправдати неким другим разлогом сем недовољном срођеношћу с овим наречјем следећи облици: *бдијење* (код Вука бденије), *болијесѣ* (то је, изгледа, бокељски облик)³³, *вијерни*, *вијесник*, *вијешѣац*, *двѣјема*, *дијева*, *залијев*, *зайовиједник*, *звијездан*, *извијешѣавају*, *ѣройовиједник*, *ѣросвијећени*, *свијесно*, или скраћивање слога (одлика западних говора!) у ријечима *замјениѣи*, *наговјесѣиѣи*, *неоцјењене*, *обавјесѣиѣи*, *ѣобједиѣи*, *разумјеватиѣ*, *увјек* итд. (уколико, наравно, — опет подвлачим — наведене примјере нема „на души“ неко други: преписивач, коректор, редактор или слагач).

Матавуљу можемо приговорити и са стилистичке стране: говор личности из крајева гдје влада екавштина даје он каткад у ијекавском наречју и, обратно, — у говор својих суграђана-икаваца уноси ијекавске облике.

* * *

Печат своје снажне књижевне индивидуалности Матавуљ је дао и својој лексици. Она је углавном из народа, али многе ријечи у његовом контексту добиле су нову, изразитију нијансу. По казивању Љубомира Јовановића, на жалост примјерима непоткријељеном, извјесне ријечи преузели су од Матавуља остали наши писци³⁴. Томе у прилог ишла би и једна опаска Вељка Радо-

³¹ На основу једног чланка Анте Шупука видимо да су и православне породице у Шибенику примиле икавско наречје, и да се њихов говор ипак разликује од штокавске икавштине католичког живља. Православни досељеници били су и даље под утицајем свога ијекавског залеђа — Буковице.

³² Петар Сладојевић: *О рефлексу крајњог ђ иза р у књижевном језику јужнога говора*. — Наш језик, НС IX, св. 7—10, стр. 302—304.

³³ М. Репетар *Der štokavske Dialekt*. — Wien, 1907, 74 (на овој страни помиње пример *bđljest* за говор места Прчањ у Боки Которској и за говор Озринића); Данило Вушовић, *Диалекти источне Херцеговине*. — Српски дијалектолошки зборник, књ. III, 10.

³⁴ Љ. Јовановић: *Симо Матавуљ*, н. д., 486. По Павлу Лагарићу, Матавуљеве „лијепе, јаке, крупне и врло ријетке ријечи [. . .] унијеле су доста свјеже крви у новију српску литературу“ (Босанска вила, 1903, бр. 19—20, 354. — Ђуру Димовићу пак запала је за очи ријеч *кољава* (колера) из Матавуљеве приче *Пошљедњи вишезови* (Босанска вила, 1893, бр. 16, 246).

јевића. За израз *рукомија*, који је нашао у књизи Луке Грђића Бјелокошића *Из народа и о народу*, он примјећује што, наравно, не мора бити тачно: „Ваља да ће му ово бити прионуло од Г. Матавуља“³⁵. Најзад, и речник „матавуљизама“ (1800 ријечи и израза), који је саставио др Војислав М. Јовановић, потврђује увјерљиво и на свој начин језичко-стилску особеност Матавуљевићу³⁶. Неколико његових омиљених ријечи и израза показале то са свом очигледношћу. Нпр. *вардања*, *већма*, *врху* (нпр. врху њих), *даћи маха* (ногама, језику, срцу), *до мало*, *дојасићи* (нпр. глас), *живолазан*, *заврћи* или *разврћи* (разговор, свађу, коло), *зажесићи* (нпр. очи), *замлијечићи очима*, *извраићићи главу*, *издрелићићи очи*, *измахнућићи ножем*, *мрнар*, *на измјену*, *најомићаћи* (у значењу подсјећати), *најосе*, *не би куд ни камо*, *није нагонице*, *ојрагу*, *јоврайљив*, *јошећи* (у смислу потрчати), *укочањићи се*, *унијећи сјоје* (такође *изнијећи* или *очистићи сјоје*), *чејукаћи* и сл. (Додајмо да Матавуљ, зацијело као и суграђани му а и као многи писци његовог времена, говори *ојћи*, *ојћина*, а не *ојићи*, *ојићина*.)

У очима својих савременика — онда, дакле, када гласови филолошке критике још нијесу замукли, — Матавуљ је важио као језички интересантан а стилски примјеран писац. Велики је број оних који су га обасипали похвалама у овом погледу. Један од поштовалаца Матавуљевог дјела био је и Јован Живановић. Овај, у своје вријеме угледан, мада у којечему превише догматичан филолог наш упозоравао је уреднике да не поправљају језик писаца, а особито да не дирају у текст Матавуљевог³⁷. У својим језичким написима он се у три маха позива на облике које је запазио у Матавуљевићевим приповјеткама: на *јонијевиши* (умјесто понесавши); на вокатив *јасу* (од „пјас“)³⁸; на ријечи *невјеровно* и *коњоглав*³⁹, по ауторовом мишљењу, веома успјеле Матавуљевиће

³⁵ Вељко Радојевић: *Л. Г. Бјелокошић, Из народа и у народу*. — Босанска вила, 1896, бр. 23/24, 374.

³⁶ Др. В. М. Јовановић: *Анонимна проза Симе Матавуља*. — Летопис Матице српске, 1954, св. 3, 203—207; *Матавуљ и Пашић*. — Дело, 1957, бр. 12, 908—910.

³⁷ Нова Зета, 1889, 150.

³⁸ Коло, 1889, бр. 10, 155.

³⁹ Око ове ријечи заподјела се полемика. Илија Слијепчевић је указао да се ријеч *коњоглав* говори у Банији. У исто вријеме позвао је Матавуља да каже како је дошао до ње (Бранково коло, 1906, бр. 49, 1567).

кованице и, најзад, на облик *обају*, за који, наводно, ни Ђуро Даничић није знао⁴⁰. У сличном тону биле су и оцјене књижевних критичара. Хвалећи језик Лазе Лазаревића, Антон Густав Матош констатује да „тек Сима Матавуљ чистише пише“⁴¹. Није онда нимало чудно што га је Пера Ђорђевић, као што смо видјели, ангажовао за рад на сабирању и објашњавању језичке грађе за Лексикографски одсек Српске академије наука, или што Спиридон Брусина, познати загребачки орнитолог, тражи изријеком да се његово дело *Птице хрватско-српске . . .* повјери С. Матавуљу на језичку редакцију⁴².

* * *

У цјелини узев, Матавуљево приповиједање дјелује и снажно и самоникло. Има, наравно, и код њега слабих мјеста, како у стилском тако и у граматичко-синтаксичком погледу. Нпр.: *да намера тога; виши ужас; жене досиа афектиране; дисала у њролећњем ваздуху; заоштри му се вид; зајейосић њажње; и не долажаху него њада; имао измино њућих мисли; ја имам доказа исувише њвога невјерсџива; јер ћу да одлазим; машијана најасић; мрџива њишнина уџеџала је на мене њроџивно него обично; на њомисао ојасносџић; на уласку мрачне конобе (уз изразе на уласку; на излазу и сл. Матавуљ употребљава генитив), наџање неког неисказаног блаженсџива; његове очи изражаваху духовићосџић; од никакве; ојча-равала назочносџић; ојчаџан о новом жсџивоџу; разнесен мислима; Томка дође да однесе судове; у духу (значање: у мислима); у њре-нуџима који не расџолажсу на нежносџић; уџоџреџиџи њрилику итд.; код њега, додуше на често, наилазимо и на прозаизме као што су: *бесмо сасџављени из врло различџићих елеменџа; лавиринџи формула; осџварџих идеал, фиксирао са вешџасџивом* и др. Није његов језик ни без омашки у падежима, нпр. *бјеху заједничке**

⁴⁰ Бранково коло, 1906, бр. 46, 1467.

⁴¹ Антон Густав Матош: Есеји и фељтони. Београд 1952, 22.

⁴² „Још пре неколико месеци — пише Милаг Ђ. Милићевић у свом дневнику 27. III 1891. г. — по нарочитој жељи г-на Брусине из Загреба дат је његов рукопис „Птице српске и хрватске“ г. Сими Матавуљу да га препише ћирилицом и поправи језик. Сима није ни кључио, а Брусина писмо за писмом. Вечерас дођоше С. Матавуљ, Душ. Стојиљковић и Живаљевић те удесисмо да Душан нађе ђака који ће ово преписати под његовим надзором, али да Академија плати за то 300 д.“

одлике његове, синова и унука; има њијейейи њрошлостии (мј. према прошлости); *на сваки корак* (мј. локатива); *седе на одру* (треба акузатив); *сио кнез за њредседничким сџолом, слегну рамена* (мј. раменима); *увијен у џрној кожи; удубљен у мислима* и т. сл.

Ово што је изнесено не крњи ипак Матавуљев стилски ре-
номе. То само показује да је писац, толико хваљен у овом погледу,
имао и слабих мјеста и тренутака. Уосталом, јача свјетлост ствара
и оштрије сјенке. У толико обимном дјелу као што је Матаву-
љево, код тако самосвојног писца као што је он, није то нимало
чудно. Није он уштогљени педант, већ бујни и речити припо-
вјодач. Квалитети његови нијесу очевидно у граматичким пра-
вилностима које не иду увијек паралелно с језичком експресив-
ношћу, већ у свјежем и сочном изразу, у богатој фразеологији и
сигурној, пунокрвној реченици.

У еволуцији нашег књижевног израза он је лексички и син-
таксички отишао даље од наших „народњака“ (Стјепана Митрова
Љубише, Милована Глишића, Јанка Веселиновића и др.), не
успјевши, додуше, при том да потпуно овлада и савременим го-
вором варошког амбијента. То је сасвим и разумљиво. Матавуљ
се у језичком погледу формирао у крајевима у којима је доминирао
сеоски менталитет и епска традиција.

Голуб Добрашиновић